

Anahtar Sözcükler
Kavramsal Metafor Kuramı, Fal, İçgörü/Sezgi Temelî
Metafor Çözümleme Yaklaşımı

Keywords
Conceptual Metaphor Theory, Fortune-telling,
Intuitive Metaphor Analysis Approach

FALA İNANMA FALSIZ DA KALMA: TÜRKÇEDE FAL KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORLARIN GÖRÜNÜMLERİ

*DON'T BELIEVE IT, DON'T BE WITHOUT IT: METAPHORS RELATED TO
THE CONCEPT OF "FORTUNE-TELLING" IN TURKISH*

• **Elif Arıca Akkök**

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü, elifarica@gmail.com

Öz

Bilişsel bakış açısı çerçevesinde kavramsal metaforların günlük yaşantımızda kullandığımız dilin biçimlenmesinde önemli rol oynadığı kabul edilmektedir (Lakoff & Johnson, 1980). Kavramsal metaforlar dillere özgü kültürel farklılıkları belirlemede oldukça önemli bir role sahiptir. Öyle ki, belirli kavramların kültüre özgü görünümünün incelenmesinde kavramsal metaforlar dillere özgü önemli ipuçları sunabilmektedir (Kövecses, 2010; Kövecses, 2005; Lakoff; 1993). Bu çalışma "fal" kavramının Türkçede nasıl kavramlaştırıldığını bilişsel dilbilim bakış açısını kullanarak ve derlem temelli bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda FAL sorgusu için Türkçe Ulusal Derleminden (TNCv3) çekilen örnekler incelenmiş ve fal kavramına ilişkin kavramsal metaforların dökümü yapılmıştır. Daha sonra derlem sorgusundan elde edilen veriler incelenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular Türkçede fal kavramının en fazla SOMUT VARLIK, NESNE, İNSAN, İNANÇ ve KAP kaynak alanlarıyla kavramlaştırıldığını göstermiştir.

Abstract

From a cognitive perspective, it is accepted that conceptual metaphors play an important role in shaping our daily language (Lakoff & Johnson, 1980). Conceptual metaphors play an important role in establishing cultural differences specific to languages; such that when investigating the culture-specific features of certain concepts, conceptual metaphors can present important language-specific clues (Kövecses, 2010; Kövecses, 2005; Lakoff; 1993). This study aims to investigate the conceptualization of "fortune-telling" in Turkish using a cognitive linguistics view and a corpus based approach. To reach this aim, the Turkish National Corpus (TNCv3) was queried for the word fortune-telling and the metaphors relating to the concept of fortune-telling were listed. Afterwards, this data was examined and interpreted. The findings of the study show that fortune-telling is conceptualized in the source domains of CONCRETE ENTITY, OBJECT, HUMAN, BELIEF and CONTAINER.

Giriş

Fal çoğu kültürde gelecekte haber almak amacıyla başvuru ve pek çok farklı türüyle öne çıkan bir kavram olarak bilinmektedir. Öyle ki çağlar boyunca insanlar farklı yollarla gelecekte haber almaya çalışmış, bu konuda el falı, iskambil falı, kahve falı, tarot falı, nohut falı, bakla falı, ayna falı gibi sayısız yöntem geliştirmiştir (Yeşilyurt, 2000). Fal günümüzde de farklı yaş, eğitim düzeyi, toplumsal konum ya da etnik gruptan insanların ilgisini çeken bir olgu olarak toplumlarda yerini korumaktadır. Kimi araştırmacılar, geleceği öğrenmeye ilişkin bu arayışın bir toplumun kültürel ve toplumsal kimliğini aramanın bir yolu olabileceğini öne sürmekte, fal bakmanın fen ve teknolojiye uzak bir bilgi türü arayışının da bir göstergesi olabileceğini düşünmektedir (Aphok & Tobin, 1990). Fala olan ilginin nedeni ne olursa olsun farklı kültürlerde falın insanların toplumsal yaşamında önemli yeri olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra farklı kültürlerde fal gelecekte haber vermenin yanı sıra hastalıkları iyileştirmek, kişilerarası ilişki kurmak gibi farklı işlevler için de bir araç olarak kullanılmaktadır (Alagözlü, 2007). Örneğin Türk kültüründe kahve falı kadınlar arasında kahve içme çerçevesi içerisinde yer alan toplumsal bir olay olarak öne çıkmaktadır. Çin, Tayvan gibi Uzakdoğu ülkelerinde fal bakma işlemi hastalıkları iyileştirme amacıyla kullanılmaktadır (Greenblatt, 1979'dan aktaran Alagözlü, 2007). Kültürler arasındaki bu tür farklılıkların dilsel görünümünde de farklılıklar oluşturması beklendiği bir durumdur. Bu noktada farklı dillerde, farklı kültürlerde fal olgusunun nasıl kavramlaştırıldığı ve bu kavramlaştırmanın nasıl dile getirildiği ilgi çekici bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel soru çerçevesinde bu çalışma farklı topluluklarda farklı işlevlere sahip olan fal olgusunun Türkçede nasıl kavramlaştırıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu kavramlaştırmaların dile nasıl yansıdığını gösteren en önemli ipuçları kavramsal metaforlardır (Lakoff & Johnson, 1980). Öyle ki kavramsal metaforlar bireylerin içinde yaşadığı dünyayı ve deneyimlerini kavramlaştırmanın yoludur. Söz konusu kavramlaştırmalar dilde dilsel metaforlarla somutluk kazanmaktadır. Bu bilgiden hareketle çalışmada Türkçede "fal" kavramına yönelik kavramsal metaforlar incelenmiştir. Bu süreçte kavramlaştırmalar bilişsel dilbilimin bakış açısıyla ve derlem temelli bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkçe Ulusal Derleminde (TNCv3) fal kavramına ilişkin kavramsal metaforlarda yer alan kaynak alanlar nelerdir?
2. Türkçede fal kavramını kavramlaştıran kaynak alanlar göz önünde bulundurulduğunda kültüre özgü kavramlaştırmalarda dikkat çeken özellikler nelerdir?

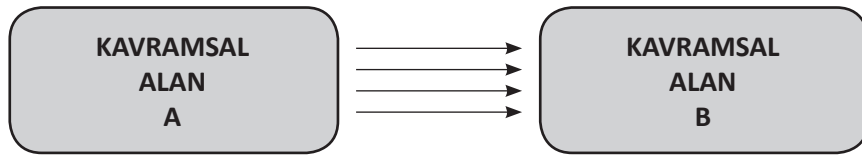
Çalışmada yukarıdaki araştırma sorularına yanıt verebilmek için, öncelikle söz konusu kavramlaştırmaların belirlenmesine temel oluşturacak kuramsal çerçeve tanıtılacak, ardından izlenen yöntem betimlenecektir. Daha sonra elde edilen bulgular ve bu bulgular sonucunda erişilen vargılar tartışılacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmada fal kavramına ilişkin kavramlaştırmalar bilişsel dilbilim bakış açısıyla ve Kavramsal Metafor Kuramı (Lakoff & Johnson, 1980) çerçevesinde ele alınacaktır. Bu bölümde çalışmadaki çözümlemeye temel oluşturacak olan Kavramsal Metafor Kuramının (1980) temel kavramları ve metafor-kültür ilişkisi özetlenecektir.

1.1. Kavramsal Metafor Kuramı

Kavramsal Metafor Kuramı, metaforların düşüncenin ve bireyin zihnindeki kavramsal sistemin bir parçası olduğunu kabul etmekte, gündelik dilin bir özelliği olduğunu öne sürmektedir (Lakoff & Johnson, 1980). Öyle ki söz konusu kurama göre düşünce sistemi metaforiktir. Bireyler bu metaforik sistem içerisinde belirli deneyim alanları arasında ilişki kurarak kavramlaştırmalar yapmaktadır. Kavramsal metafor söz konusu deneyim alanları arasındaki ilişkilendirmeler sonucunda ortaya çıkan bir kavramlaştırmanın ürünüdür. Söz konusu deneyim alanları kavramsal alan(lar) olarak adlandırılmaktadır (Kövecses, 2010). Kavramsal metaforu oluşturan kavramsal alanlardan biri daha soyut, diğeri ise daha somuttur. Daha somut olan *kaynak alan* başka bir kavramsal alanı anlamak ve tanımlamak için metaforik ifadelerin seçildiği alandır. Daha soyut olan *hedef alan* ise, bu yolla anlaşılabilir alandır. İnsan zihni kaynak alanı kullanarak hedef alanı anlamaya ve kavramlaştırmalara ulaşmaya çalışır. Söz konusu kavramlaştırmalara ulaşmak için kavramsal alanlar arasında ilişkilendirmeler kurar. Bu ilişkilendirmeler iki deneyim alanı arasındaki eşlemeleri içermektedir. Alanlararası bu ilişkilendirmeler Şekil (1)'de gösterilmektedir.

Şekil (1): Kavramsal metaforlarda alanlar arası eşlemelerin görünümü

Sözü edilen kavramların belirginlik kazanması için yukarıda betimlenen özellikleri TARTIŞMA YOLCULUKTUR kavramsal metaforu örneği üzerinden açıklayalım:

KAYNAK ALAN (YOLCULUK)	HEDEF ALAN (TARTIŞMA)
Yolcular	→ Tartışmada yer alan katılımcılar
Yolculuk	→ Tartışma
Yol/rota	→ Tartışmadaki ilerleme
Hedef	→ Tartışmanın amacı
Katedilen mesafe	→ Tartışmada kaydedilen gelişme
Yol üzerindeki engeller	→ Tartışma sırasında karşılaşılan güçlükler

Örnekte soyut bir kavram olan TARTIŞMA daha somut olan YOLCULUK kavramı bağlamında kavramlaştırılmıştır. Söz konusu kavramsal metaforunda YOLCULUK kavramına ilişkin bilgi ve deneyimlerimiz TARTIŞMA kavramına ilişkin bilgi ve deneyimlerimizle ilişkilendirilmektedir. Öyle ki, tartışma kavramı yolculukla, tartışmada yer alan katılımcılar yolcularla, tartışmadaki ilerleme yolculukta izlenen yol ile, tartışmanın amacı yolun ulaşmak istediği yer ya da hedefle, tartışmada kaydedilen gelişme yolculukta kat edilen mesafe ile, tartışma sırasında karşılaşılan güçlükler yol üzerindeki engellerle eşlenmektedir. TARTIŞMA YOLCULUKTUR kavramsal metaforunu biçimlendiren eşlemeler ve kavramlaştırmalar Türkçede aşağıda sunulan örneklerde yer alan dilsel metaforlarla somutlaşmaktadır:

- (1) Bu konuyu tartışırken *adım adım ilerleyeceğiz*.
- (2) Tartışmamızda yeterince *yol alamadık*.
- (3) Bu konuya *daha sonra geleceğiz*.
- (4) Tartışmamızın sonunda ilginç *bir sonuca ulaştık*.
- (5) Bir uzlaşımaya *vardık* sayılır.
- (6) Tartışmaya nereden *başlasak*?
- (7) Konuyu *takip edebiliyor* musun?

(1)-(7)'de de görüldüğü gibi, Türkçede TARTIŞMA kavramına yönelik dilsel metaforlar YOLCULUK kavramının belirli özellikleriyle eşlenmektedir. Görüldüğü gibi verilen örnekte yer alan eşlemeler yolculuk kavramının çoğu özelliğiyle ilişkilendirilmektedir: *yolda ilerleme, engellere takılma, yolun sonuna varma ya da yolun sonuna varamama* gibi. Bir kaynak alanla ilişkili ek bilginin daha zengin eşlemelerle bir hedef alana aktarılmasına *metaforik gerektirim (metaphoric entailment)* denir. Metaforik gerektirimler bir Kavramsal Metaforun ortak özelliğidir. TARTIŞMA YOLCULUKTUR örneğinde olduğu gibi kimi Kavramsal Metaforlar zengin eşlemelere ve gerektirime sahip olabilir. Gerektirimler kültürlenme süreciyle oluşan dünya bilgisi, yani uzmanlık gerektirmeyen sıradan gündelik bilgiyle ortaya çıkmaktadır (Kövecses, 2010). Dolayısıyla evrensel sayılabilecek bir kavramsal metaforun eşlemeleri ve gerektirimleri bile farklı dillerde kültüre özgü farklı görünümsergileyebilmektedir. Bu nedenle, dillerde ve kültürlerde belli bir hedef alanın kavramlaştırılmasında kavramsal metaforlara ilişkin alan farklılıkları görülebilmektedir (Kövecses, 2005).

Bu çalışmada FAL hedef kavramının hangi kaynak kavramlarla ve hangi kavramsal metaforlarla kavramlaştırıldığı yukarıda betimlenen kavramsal bilgiler ışığında betimlenmeye çalışılmıştır.

1.2. Metafor ve Kültür

Dillere özgü kültürel görünüşler kavramsal metaforların dağılımını etkileyen özelliklerdir. Bir başka deyişle, kültürlerarası ve kültür-içi farklılaşmalar doğrudan doğruya dilsel seçimlere de yansır. Kültürel değişimler en fazla metaforlara özgü alan seçimlerinde, metaforik gerektirilmelerde ve ayrıntılandırmalarda ve metaforların hangi yönlerinin vurgulandığı konularında belirginleştirmektedir (Kövecses, 2005; Kövecses, 2010). Söz konusu özellikleri ise kültürel bağlam, doğal fiziksel çevre gibi özellikler etkilemektedir. Yani, toplumların kültürlenme biçimleri, yaşam biçimleri doğrudan doğruya dilsel seçimleri belirleyen etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir toplumun yaşadığı doğal çevre, hava koşulları gibi özellikler dilsel metaforların seçimlerini etkileyebileceği gibi (Arıca-Akkök, 2017); toplumun bireyci (individualist) ya da ortaklaşacı (collectivist) bir toplum olması da metaforların seçiminde rol oynayabilmektedir (Aksan, 2006; Yu, 1995; Maalej, 2004). Çalışmanın ele aldığı FAL kavramı toplumların kültürlenme biçimiyle ilişkili bir kavram olduğundan metafor-kültür ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda farklı kültürlerde dikkat çekici özellikler sunması beklenmektedir. Örneğin Türk kültüründe FAL kültürel eylem olarak bir birlik ve beraberlik oluşturma ve arkadaşlık/dostluk ilişkilerini iyileştirilme stratejisi olarak kabul edilmektedir (Alagözlü, 2007). Buna karşın kahve falı bakılmayan kültürlerde böyle bir kavramlaştırma olmaması olağandır. Bu açıdan bakıldığında fal kavramının kavramlaştırılmasında kültürlere özgü farklı metaforik görünüşlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu nedenle FAL kavramına ilişkin kavramsal metaforların Türkçeye ve Türk kültürüne özel görünüşlere ilişkin ipuçları vermesi beklenmektedir.

2. Yöntem

Çalışmada FAL olgusuna ilişkin kavramlaştırmalar derlem temelli bir yöntemle ele alınmıştır. FAL sorgusu için Türkçe Ulusal Derlemi'nden (TNCv3) çekilen örnekler incelenmiştir. 50 milyon sözcükten oluşan ve günümüz Türkçesinin dengeli, büyük ölçekli genel amaçlı bir derlemi olarak tasarlanan Türkçe Ulusal Derlemi Sürüm 3.0 (TNCv3) 1990-2013 yıllarını kapsayan 24 yıllık bir döneme ait farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir (Aksan ve diğ., 2016; <https://v3.tnc.org.tr/tnc/about-tnc>). Fal kavramına ilişkin derlem sorgusu doğrudan derlemin web sitesi üzerinden gerçekleştirilmiş ve biçimbirim arama tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Derlemde fal kavramı sorgulanırken “başsözcük” ve ait olduğu sözcük türü olarak da “ad” türü seçilerek sorgulama yapılmıştır. Ardından elde edilen veriler ikincil bir analiz için derlemden alınarak buldukları bağlamla birlikte Excel formatına aktarılmış ve metaforik kaynak alanlar belirlenmiştir. Belirlenen metaforik kaynak alanların sıklık ve yüzdeleri hesaplanmıştır.

Derlem verisinde yer alan dilsel metaforlar içgörü/sezgi temelli metafor çözümleme yaklaşımı temel alınarak yapılmıştır (Bkz. Lakoff & Kövecses, 1987; Kövecses, 2008; 2010).

Bu yaklaşımda öncelikle seçilen hedef kavramın yorumlanabilmesi için kullanılan dilsel ifadeler incelenip, *temel* (literal) anlamının dışında kullanılan dilsel ifadeler metafor olarak işaretlenmektedir. Daha sonra araştırmacı tarafından metaforik anlam içerdiği düşünülen dilsel ifadelerin hangi kaynak alanları  rnekleğiği belirlenmekte ve hedef-kaynak alan arasındaki eşlemeler bulunmaktadır. Ardından, hedef kavramı yorumlamak için seçilen kaynak alanlar doğrultusunda elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. Söz konusu çözümlleme yolu çerçevesinde bu çalışmada derlem verileri aşağıdaki adımlar izlenerek çözümlenmiş ve hedef kavramları belirleyen kaynak alanlar çerçevesinde yorumlanmıştır:

- Öncelikle derlem verisinde incelenmek üzere hedef alan olarak FAL kavramı belirlenmiştir
- İkinci aşama verilerin toplanması aşamasıdır. Bu aşamada derlem verisi içinde sorgunun nasıl ve hangi ölçütlere göre yapılacağı belirlenmiştir. Buna göre derlemde FAL kavramı tüm yıllar (1990-2013 yılları) ve tüm metin türleri seçilerek ve başsözcük olarak (*falım, falın, falları, falda* vb. ekimlerini de içerek Şekilde) sorgulanmıştır.
-   nc  aşamada elde edilen derlem verisi MsExcel formatına aktarılmış ve araştırmacı sezgilerini kullanarak dilsel metaforlar belirlenmiş, metaforik olmayan görünümler veri tabanından çıkarılmıştır.
- Dördüncü aşamada, FAL kavramına ilişkin belirlenen dilsel metaforların hangi kaynak alanları  rnekleğiği belirlenmiştir.
- Beşinci aşamada belirlenen kaynak kavramların fal kavramının hangi özellikleriyle eşleştiği çıkarsama yoluyla bulunmuştur.
- Altıncı aşamada çıkarsama yoluyla bulunan kaynak kavramların hangi kavramsal metaforları oluşturduğu belirlenmiştir.
- Yedinci aşamada bulunan kavramsal metaforların dağılımları ve eşlemeleri belirlenmiştir.
- Son aşamada elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Araştırmada Türkçe Ulusal Derlemi (TNCv3) “fal” sorgusu için toplam 894 sonuç vermiştir. Özel adlar ( rn. Falla), fal kavramına gönderim yapmayıp farklı bir imgesel anlam kazanan dilsel ifadeler ( rn. gözleri fal taşı gibi açılmak), herhangi bir bağlamdan bağımsız kullanılan ve metaforik olmayan örnekler veri tabanından çıkarıldığında 676 dizilim sonucu elde edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde sözü edilen 676 örnekten yola çıkılarak elde edilmiş olan bulgular özetlenmektedir.

3. Bulgular

Araştırma sonucunda “fal” sorgusu için arama yapıldığında ve anlam türü olarak da adlar seçildiğinde Türkçe Ulusal Derlemi (TNCv3) toplam 894 başsözcük sonucu vermiştir. Söz konusu örneklerden metaforik anlam içerenler seçildiğinde 676 sonuç elde edilmiştir. Elde edilen 676

dizilim sonucunda FALın kavramlaştırılmasında yararlanılan kaynak alanlar belirlenmiştir. Fal kavramına ilişkin 40 kaynak alan belirlenmiştir. En sık kullanılan ilk 20 kaynak alan Tablo (1)'de sunulduğu gibidir.

Tablo (1): Fal kavramına ilişkin metaforik kaynak alanların dağılımı

Kaynak Alan	Sayı	Yüzde
SOMUT VARLIK	252	37,28
NESNE	127	18,79
İNSAN	52	9,69
İNANÇ	46	6,8
KAP	31	4,59
KAYNAK	21	3,11
YOL	17	2,51
UMUT	11	1,63
BAĞIMLILIK	9	1,33
OLUMSUZ OLGU	9	1,33
BİLİM	8	1,18
HOBİ	8	1,18
SAVAŞÇI	8	1,18
GÜÇ	7	1,04
SİSTEM	6	0,89
GELENEK	5	0,74
MESAJ	5	0,74
MODA	5	0,74
SEVGİLİ	5	0,74
KAZANÇ YOLU	4	0,59

Tablo (1)'deki bulgular göz önünde bulundurulduğunda en sık kullanılan kaynak alanlar sırasıyla SOMUT VARLIK (%37,28), NESNE (%18,79), İNSAN (%9,69), İNANÇ (6,80), KAP (%4,59), YOL (%2,51), UMUT (%1,33), BAĞIMLILIK (%1,33), OLUMSUZ OLGU (%1,33), BİLİM (%1,18) kaynak alanlarıdır. Aşağıda öne çıkan ilk beş kaynak alan örneklenmektedir.

FAL SOMUT BİR VARLIKTIR

Tablo (1)'de de görüldüğü gibi FAL kavramına yönelik kavramlaştırmalarda kullanılan kaynak alanlar göz önünde bulundurulduğunda %37.28 ile SOMUT VARLIK kaynak alanının öne çıktığı gözlenmektedir. Söz konusu örneklerde FAL *bakılabilen*, *görülebilin* SOMUT BİR VARLIK olarak kavramlaştırılmaktadır. (8), (9) ve (10)'da FAL kavramı *bakmak*, *baktırmak*, *göz atmak* eylemleriyle görülebilin somut bir varlık olarak kavramlaştırılmaktadır.

(8) Mahalle karılarının kahve *falı bakarken* fincanda gördüklerine bozulup sakız çıtlatmayı durdurdukları an...

(9) Tabii Akçay'a gidip çılgın teyzeme *fal baktırmadan* dönülmez, o yüzden üşenmeden kahveler yapıp falımızı fallattık.

(10) Bir ilim adamı, burada ilmini yapar, laboratuvarından dışarıya çıkınca veya çıkmadan ibadetini yapar; gider gazetenin fal kısmına, *yıldız falına göz atar*; hatta inanır ona; yani bütün bu değişik düşünceler insan zihninde aynı anda bulunabilir.

FAL NESNEDİR

Fal kavramına yönelik kavramlaştırmalar arasında en sık kullanılan ikinci kaynak alan %18,79'la NESNE kaynak alanıdır. Nesne kaynak alanı farklı eşlemeler ve ayrıntılandırmalar içermektedir. Buna göre fal, *açılabilen, kapanabilen, tutulabilen, birbirine bağlanabilen* bir NESNE olarak görülmektedir (bkz.11-16).

(11) *Fal açan* kadınlar vardır güneşin battığı saatlerde avare düşler kuran, kendi kendine mevsimler ötesinde gezinen.

(12) ADAM: Kadın, "*Fal kapayın* da bakayım!" diye tutturuyor.

(13) Hayatımın aşkını porselen bir fincanın dibinde arıyorum! Bol bol *fal kapatıyorum*.

(14) Yakasını çetenin elinden zor kurtaran Hadi adlı bir tanık ise çetenin kendini öldürme kararı için üç kez Kuran'dan *fal tuttuğunu*, üçünde de rasgele açtıkları sayfada olumsuz bir yanıtla karşılaştıklarından serbest bırakıldığını anlattı.

(15) Yanımdaki kadınsa fotoğrafa bakıp "*fal tutuyor*" sanki: Hanginiz daha çok seviyordunuz beni? Hanginiz gerçekten seviyordunuz?

(16) DYP çevrelerinde de "Çiller geleceğini *fallara mı bağladı?*" soruları soruluyordu.

(17), (18) ve (19)'da da görülebileceği gibi fal ayrıca renkli, kirli ya da boyutu değişebilen bir nesne olarak kavramlaştırılmaktadır

(17) *...mavi bir fal* gibi açılınca önümde"

(18) Efsunkâr nazarları altında fal *küçüldü*, fal âcizleşti.

(19) *Falın pisliğinden, kötülüğünden, gereksizliğinden* dem vurdu.

Fal (20)'de olduğu gibi okunabilen bir metin, yazılı bir kaynak olarak kavramlaştırılmaktadır.

(20) Mehmed Rauf artık garp musikisinin sayısız bestesinde kendi düşsel hayatının *fallarını okuyordu*; müzikler, besteler ve ezgiler onda aşklar çağırıyordu.

FAL İNSANDIR

Derlem verilerinden elde edilen bulgulara bakıldığında FAL kavramına yönelik sık kullanılan üçüncü kaynak alan İNSANDIR. FAL kavramı %6,36 oranında İNSAN olarak kavramlaştırılmıştır. Söz konusu kavramlaştırma çok sayıda eşleme ve ayrıntılandırma içermektedir. FAL İNSANDIR kavramsal metaforuna yönelik ayrıntılandırmalar şöyledir.

FAL KONUŞAN BİR İNSANDIR

İnsan kaynak alanına ilişkin örneklerin %78'inde fal konuşan bir insan olarak kavramlaştırılmıştır. Söz konusu örneklerde fal *bir şeyler söyleyen* (21 ve 22), *vaatte bulunan* (23), *fikir veren* (24), bir insan olarak kavramlaştırılmaktadır.

(21) Canını yitirmek mesele mi, *diyor fal*, kötüsü cinini yitirmek olmalı.

(22) Bitmeli, "Ailede huzursuzluk!" *dediydi fal*, çıktı aynısıyla.

(23) *Fal* istikrarsız bir yol *vadediyordu*.

(24) *Fal da onlara iyi bir fikir verir* -Okuyucuların ortak fikri: Bu yazarın akli yok fikri var ya!-

FAL HABER VEREN İNSANDIR

(25)'de de görülebileceği gibi kimi örneklerde fal haber veren bir insan olarak kavramlaştırılmaktadır.

(25) Her gün sürpriz yaşanmaz ya! *Falı haber verdi*, yaşandı bitti.

FAL REHBERDİR

(26) ve (27)'de fal bir rehber, danışılan bir insan olarak kavramlaştırılmaktadır.

(26) Keşke *fala danışsaydı*.

(27) ...bu geleceği öngörebilmek için bir *fala başvurmaksa* neden kimi "in" ve kimi de "out" oluyor? Remil, Batı'da, "geomancie" olarak tanınır ve Uzakdoğu kökenli bilinir.

FAL YALAN SÖYLEYEN İNSANDIR

Kimi örneklerde de fal yalan söyleyen (28) ya da söylemeyen (29) bir insan olarak kavramlaştırılmaktadır.

(28) "Fal da *yalancılaştı*, sahtekârlaştı." diye düşünüyor.

(29) "Benim falım *yalan söylemez*" dedi Çingene, kaşlarını çatıp.

FAL İNANÇTIR

Fal kavramının kavramlaştırılmasında sık kullanılan bir başka ortak kavramlaştırma da İNANÇ kaynak alanını örnekleyen dilsel ifadelerle sunulmaktadır. Söz konusu kavramlaştırmaların

derlemedeki oranı %6,80'dir. İNANÇ kaynak alanına yönelik örneklerde fal bir *inanç, yanlış ya da batıl inanç ya da bir günah* olarak kavramlaştırılmaktadır. Öyle ki fal inanılmaması gerektiği halde çok kişinin inandığı ve güvendiği bir kavram olarak somutlaştırılmıştır. İnanç metaforuna ilişkin örnekler (30), (31), (32) ve (33)'te sunulmaktadır.

(30) “Ne yani, rüyaya, *fala inanmak* ayıp mı? Bak, koskoca paşa bile fal baktırmış, hem de hepsi doğru çıkmış.

(31) *Fal huraresi* ile okumuşu da cahili de meşgul olmaktadır.

(32) Neden? Canlı o sırada nüve halinde ya, her etkiye açık, ama bebeğin doğum tarihine göre birtakım *fallar batıl*, çünkü kafatası artık oluşmuş.

(33) Peki ama, fal gerçekten *boş bir inançsa*, bunca rağbet niye? Olayı gündemde tutan yalnızca insanların duygusal yönden rahatlaması mı, yoksa insanların buna gerçekten inanıyor olmaları mı? Toplumumuzda çok yerleşmiş bir deyiş var: “*Fala inanma, falsız kalma.*” Belki de bu soruların yanıtı, yalnızca bu...

FAL KAPTIR

Fal kavramına yönelik bir başka kavramlaştırma KAP kaynak alanıyla oluşturulmaktadır. Bu metafora göre FAL içinde *bilgilerin bulunduğu bir kap* olarak kavramlaştırılmaktadır. Kap metaforu verilerin %4,59'unu oluşturmaktadır. Söz konusu metafora ilişkin örnekler (34) ve (35)'te sunulmaktadır.

(34) ...iş Pasteur'e yalancı diye hakaret etmeye kadar götürecek derecede ilkel bir bilim anlayışı çerçevesinde yer alan ve bir ucundan *fala batmışken*, diğer ucundan da toplumsal simyaya bulaşan bilimsel eğlenceliklerdir.

(35) Aydınli Hüseyin'in tam da geri döndüğü anda, yazar-anlatıcı ile sevdiği adam, aynı evden, *kahve falından çıkararak*, üzerlerine saldıran düşmanlarından kaçarlar.

Bu kaynak alanlar dışında fal kavramı KAYNAK, YOL, UMUT, BAĞIMLILIK, OLUMSUZ OLGU, BİLİM, HOBİ, SAVAŞÇI, GÜÇ, SİSTEM, GELENEK, MESAJ, MODA, SEVGİLİ, KAZANÇ YOLU gibi çok sayıda kaynak alanla da örneklemektedir.

Fal kavramını anlatan kaynak alanlar genel olarak incelendiğinde FAL Türkçede NESNE ya da SOMUT BİR VARLIK olarak somutlaştırılan bir kavram olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra kaynak alanların çoğunda FAL bir *dert ortağı, bir insan, insana umut veren bir olgu* olarak yani olumlu bir kavram olarak kavramlaştırılmaktadır. Olumsuz kavramlaştırmalar ise temelde kültürel ve dini inançlar doğrultusunda uzak durulması gereken bir olgu, yanlış inanç olmasına dayanmaktadır.

Sonuç

Bir söylem topluluğunda yer alan bireylerin içinde bulunduğu topluluğun alışkanlıkları ve o topluluk içindeki uygulamalar doğrudan doğruya dil kullanım özelliklerine de yansımaktadır. Bireyci ya da ortaklaşacı toplumların dünyayı kavramlaştırma biçimleri farklı olduğundan bu farklılıkların dil kullanımlarına da yansımaları kaçınılmazdır (Mesquita, 2001). Ortaklaşacı toplumlarda bireyin kendisini bir gruba ait hissetmesi vurgulanırken, bireyci toplumlarda birey bağımsız, tek ve özgür bir birey olarak varlığını sürdürmektedir. Söz konusu kültürel eğilimler deneyimlerin kavramlaştırılmasında ve söz konusu kavramlaştırmaların dile yansımada önemli yer tutmaktadır. Bu farklılıklar özellikle duyguların kavramlaştırılması sürecinde öne çıkmaktadır (Mesquita, 2001; Aksan, 2006; Maalej, 2004). Bu çalışmanın inceleme konusunu oluşturan FAL kavramına yönelik kavramlaştırmalarda da benzer şekilde kültüre özgü özelliklerin öne çıkması beklenmiş, kavramın beklenen biçimde Türk kültürüne özgü ipuçları sunduğu gözlemlenmiştir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın bulguları ele alındığında fal kavramının en fazla SOMUT VARLIK, NESNE, İNSAN, İNANÇ ve KAP kaynak alanlarıyla kavramlaştırıldığı gözlenmektedir. Bu metaforlar tek tek incelendiğinde İNANÇ metaforu dışındaki metaforların doğrudan bireyin soyut bir kavramı somutlaştırmak için ilk başvurduğu varoluşsal deneyime dayalı kavramlar olduğu görülmektedir. Bu noktada İNANÇ kaynak alanının diğer kaynak alanlardan ayrı bir yer tuttuğunu söylememiz mümkündür. Öyle ki, derlem verisinden elde edilen örneklerde İNANÇ kaynak alanına yönelik veriler bir yandan fala inanmanın toplumda çok yaygın bir eğilim olduğunu, diğer yandan toplumun kültürel ve dini eğilimleri gereği aslında uzak durulması gereken bir olgu olması gerektiğini göstermektedir. Bu inanç doğrultusunda kimi kavramlaştırmalar fala ilişkin olumsuz değer biçen sözcüksel ifadelerle dile getirilerek (*kötü fal, kirli fal, fal pislği, şeytan işi fal* gibi) farklı kaynak alanlara da temel oluşturmuştur. Buna karşın yine de falın bir bağımlılık, bir rehber, teselli eden bir arkadaş (*fal alışkanlığı, fal tutkusu, falla avunmak*) olarak gösterildiği olumlu kavramlaştırmaların sayısı da göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Bunun yanı sıra Türkçede falın bir yazılı kaynak ya da bilgi kaynağı olarak kavramlaştırıldığı örnekler de kültüre özgü ipuçları sunar niteliktedir. Bu metaforlar da falın haberci olma, bilgi verme yönüne vurgu yapmaktadır. Özetle, FAL sözcüğüne yönelik kavramlaştırmalar incelendiğinde şu özellikler dikkat çekmektedir:

- Fal kavramı Türkçede en sık SOMUT VARLIK, NESNE, İNSAN, KAP gibi varoluşsal deneyime dayalı kaynak alanlarla kavramlaştırılmaktadır. Söz konusu kavramlaştırma doğrudan bireyin beden deneyimleriyle ilişkili daha temel metaforlara dayalı olarak ortaya çıkmaktadır.
- İNANÇ kaynak alanı toplumun kültürel ve dini değerleri temsil ettiğinden güçlü bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Fal kavramı toplumda her ne kadar kültürel değerler açısından uzak durulması gereken olumsuz gönderime sahip bir kavram olarak görülsede, kaynak alanların dağılımına bakıldığında

sığınılacak bir NESNE, yardım eli uzatacak bir İNSAN, vazgeçilemeyen bir BAĞIMLILIK, bir UMUT veya bir KAZANÇ YOLU olarak kavramlaştırılmaktadır. Dolayısıyla FAL kavramı Türk kültüründe insanların yaşamlarında yer almasını istedikleri bir olgu olarak kendini göstermektedir.

Fal kavramına ilişkin bu belirlemeler akla farklı kültürel temele sahip dillerdeki kavramlaştırmalara ilişkin ikincil bir soruyu getirmektedir. Örneğin, söz konusu kavrama ilişkin farklılıkların bireyci-ortaklaşacı, doğu-batı kültürleri ekseninde ele alınmasının ilginç sonuçlar sunacağı düşünülmektedir. Bu noktada ileriki bir çalışmada farklı kültürel temele ait toplulukların dillerine ilişkin verilerle yapılacak karşılaştırmalı bir çalışmada çok daha kapsamlı ve belirgin sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Aksan, M. (2006). The Container Metaphor in Turkish Expressions of Anger. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*. Vol: 3 (2). 103-124
- Aksan, Y., Aksan, M., Özel, S. A., Yılmaz, H., Demirhan, U. U., Mersinli, Ü., Bektaş, Y., & Altunay, S. (2016). Web tabanlı Türkçe Ulusal Derlemi (TUD). In M. Akgül, U. Çağlayan, E. Derman & A. Özgüt (Eds.), *Proceedings of the 16th Academic Computing Conference* (pp. 723-730). İstanbul: Gamze Yayıncılık.
- Alagözlü N. (2007) Bir Söylem Türü Olarak Kahve Falına Yönelik Bir İnceleme: Kahve Falı ve İdeoloji *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 24. 1 ss.1-22
- Aphk E. & Tobin Y. (1990) *The semiotics of fortune telling*. Amsterdam: John Benjamins Publishing
- Arıca-Akkök, Elif. (2017). Turkish Metaphors of Anger. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 57.1 ss. 302-326
- Kövecses Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. NY: Oxford University Press
- Yeşilyurt, A. (2000). *Bütün Fallar*. İstanbul: Gün yayıncılık.
- Kövecses, Z. (2008). Metaphor and Emotion. R. W. Gibbs (Ed.), In *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* (pp. 380-396). New York/Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony (Eds.), *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 202-251.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980) *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. & Kövecses Z. (1987). The cognitive model of anger inherent in American English. D. Holland and N. Quinn (eds.). *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge UP., pp.195-222.

Maalej, Z. (2004). Figurative language in anger expressions in Tunisian Arabic: An extended view of embodiment. *Metaphor and Symbol*, 19, 1, pp.51- 75.

Mesquita, B. (1992). Cultural Variations in Emotions: A Review. *Psychological Bulletin, Journal of Personality and Social Psychology* 112: 2, pp.179-204.

Yu, N. (1995). Metaphorical Expressions of Anger and Happiness in English and Chinese. *Metaphor and Symbolic Activity* 10.2 pp: 59-92. Web. 12 January 2017

Türkçe Ulusal Derlemi <https://v3.tnc.org.tr/tnc/about-tnc>